

sarkasmer kunde en del lärare sprida omkring sig men några Caligulatyper existerade knappast. En kvinnlig modersmålsadjunkt framställs som så smittande entusiastisk, att hon fick Conny att blicka framåt mot en karriär som litteraturforskare.

Betygssystemet framställs som i huvudsak rättvist. Den sociala tillhörigheten spelade en underordnad roll och elever vars föräldrar privat umgicks med lärarna i andra sammanhang hade ingen fördel jämfört med dem som tillhörde arbetarklassen. Betygen sattes efter intellektuella prestationer. Svensson ställer sig kritisk till dagens system, där lärare och elever degraderats till försäljare och kunder på en kommersiell marknad.

Det fanns under de decennier som berörs och före pendlingens tid en mental klyfta mellan stad och landsbygd. Där fanns en nedlåtenhet gentemot landsbygdsbefolkningen, inklusive släktingar och kusiner på landet. Ändå upplevde stadsbarnen särskilt sommartid landsbygden som ett äventyrligt paradiset. För Conny Svensson var det Stigtomt, någon mil från Nyköping, som representerade denna andra spännande och lärorika värld. Någon förälder var uppvuxen på landet, utgången ur en statarfamilj. På detta lantliga Tusculum kunde han senare i vuxenlivet fortsätta med torparlivet.

Conny Svensson tillhör den generation som i sin tidiga ungdom skådade en del misär men fick se hur Sverige på kort tid förvandlades till välfärdsland. Han förnekar inte de uppenbara framstegen men vill gärna framhålla, att de haft ett pris. Han placerar sig inom den folkhems-nostalgiska genren, med blick för vad som senare gått snett. Där finns en vass samtidskritik med udden riktad mot vår tids korrupperande tendenser, med klipp och feta bonusar. Kanske finns i framställningen även en gnutta av gammelmansgnäll? Där finns drag av kulturskymning med ironiska slängar om vår tids tillkortakommanden, då böcker och dagstidningar kommit i skuggan av digital apparatur, då deckare dominerar litteraturutbudet och kravallstaket måste skilja fotbollshuliganer åt. Det sistnämnda var en gång otänkbart på idylliska Folkungavallen, som står kvar kulturminnesförklarad men där inte längre matcher i seriesystemet spelas.

Det skiner igenom, att Conny Svensson uppskattade det genuina och överskådliga lokalsamhälle med folkhemsdygder, som han växte upp i och träffsäkert beskriver. Som symbolisk tidsmarkör väljer han den plaskdamm, kring vilken barn med hemmamammor samlades, med kaffetermosar, veckotidningar, saft och bullar. Av dammen finns knappast några spår kvar. Det är en upplysande tidsresa, med relevanta, ibland pikanta jämförelser mellan då och nu som bjuds oss. Möjligen kan minnena av Nyköping ha förstärkts av att författaren delar dem med sin hustru Sonja, välkänd barnlitteraturvetare.

Bert Mårald, Umeå

Johan Svanberg: *Migrationens kontraster. Arbetsmarknadsrelationer, Sleswig-Holstein-aktionen och tyskokorna vid Algots i Borås under 1950-talet*. Nordic Academic Press, Lund 2016. 474 s., ill. English summary. ISBN 978-91-88168-55-9.

Hösten 2015 kom många asylsökande till Europa. I media spreds en bild av att det till stor del rörde sig om ensamkommande pojkar och män. Huruvida alla som kom verkligen var flyktingar diskuterades. Med tanke på att den manlige flyktingen genom tiderna har ansetts vara ”den vanliga” flyktingen, är det intressant att just manliga flyktingar kom att problematiseras hösten 2015.

I *Migrationens kontraster* konstaterar Johan Svanberg, att även om kvinnor i större utsträckning än män det första decenniet efter andra världskriget immigrerade till Sverige, har den manlige migranten såväl i forskningen som i mer allmänna föreställningar och berättelser om svensk efterkrigstid fått symbolisera arbetskraftsmigrationen till Sverige. Avsaknaden av berättelser och forskning om kvinnliga migranter ligger till grund för Svanbergs studie som med utgångspunkt i *Sleswig-Holstein-aktionen* studerar migrationsprocesser. Genom Schleswig-Holstein-aktionen immigrerade 1951 800 tyska ungdomar till Sverige, varav majori-

teten var kvinnor. Schleswig-Holstein-aktionen representerar därför ett mönster i svensk efterkrigshistorisk invandring. Det breda syftet är att studera hur migrationsprocesser och migrationserfarenheter har könats och etnifierats, och hur unga kvinnors och mäns migrationer har styrts i olika riktningar. Tolv tyskar som kom till Borås genom Schleswig-Holstein-aktionen och arbetade på konfektionsfabriken Algots har intervjuats, samt tre tyskar som rekryterades till Wäferibolaget i Borås. Kvinnornas berättelser är i fokus, medan intervjuerna med männen lyfts fram i ett jämförande perspektiv. De intervjuade bor fortfarande i Sverige och det är hur de idag förhåller sig till och berättar sin levnadshistoria om tiden innan de kom till Sverige och första tiden efteråt som fokuseras. Begreppet berättelser är centralt och snarare än att skildra och förhålla sig till intervjuerna som personliga erfarenheter, studeras mönster med syftet att undersöka kollektiva berättelser. I kontrast till intervjuerna studeras också skriftliga källor i kommunikationen mellan svenska och tyska myndigheter kring Schleswig-Holstein-aktionen. Olika berättelser i intervjuerna och det skriftliga källmaterialet jämförs för studier av olika motberättelser.

En berättelse som tidigt tas upp och studeras genom hela boken är berättelsen om Schleswig-Holstein-aktionen som en flyktingaktion snarare än arbetskraftsinvandring. Aktionen började på ett internationellt plan genom samarbete mellan de socialdemokratiska partierna i Sverige och Tyskland och flyttades senare över till myndigheterna AMS (Arbetsmarknadsstyrelsen) i Sverige och BUA (Beredning för utländsk arbetskraft) att förvalta. I Schleswig-Holstein bodde många fördrivna som under krigets slutskede hade flytt undan röda armén eller fördrivits från sina hem i olika länder i Östeuropa, vilka i hämndsyfte mot den tyska nazipolitikens tidigare folkfördrivningar, rensade sina länder från tyskar. Efter kriget var arbetslösheten hög i hela Tyskland och eftersom många fördrivna bodde i Schleswig-Holstein var området hårt drabbat. De fördrivna ägde ingen mark och hade svårare att försörja sig. De ansågs inte heller vara tyskar och var stigmatiserade. Tyska myndigheter sökte samarbete med orter såväl inom som utanför

Tyskland för att få dem att ta emot ungdomar från Schleswig-Holstein. Syftet från Tysklands sida var inte främst att exportera ungdomar till arbete i Sverige, utan de önskade skicka ungdomar i 16–17-årsåldern utan förkunskaper och arbetslivserfarenheter till arbetsplatser i Sverige, där de parallellt med arbete fick utbildning. Planen var att ungdomarna efter en kortare tid i Sverige skulle återinvandra och tillföra Tyskland nya kunskaper. I praktiken blev det dock tidigt klart att Schleswig-Holstein-aktionen i större utsträckning kom att bli ren arbetskraftsinvandring. Anledningen till detta är bland annat arbetsgivares och fackens avgörande roll för efterfrågan och urval av arbetskraft från utlandet. Facken värnade främst om svenska och framförallt manliga arbetares intressen och var överlag skeptiska till utländsk arbetskraft, som de ansåg drev upp arbetstempot och sänkte lönerna. Tyskland ville inte skicka ungdomar till lantbruk eller som hembiträden utan krävde att det skulle röra sig om industriarbete. Helst ville de skicka folk till verkstads- och metallindustrin. Ursprungligen var planen därför att till största delen skicka män till Sverige. Den svenska verkstads- och metallindustrin visade dock inget intresse och IF-Metall motsatte sig arbetskraftsinvandring med hänvisning till att konjunkturen i branschen var neråtgående. Konfektionsbranschen hade däremot genomgått stora rationaliseringar och var inne i en högkonjunktur och i behov av arbetskraft. Då unga under 18 år enligt lag enbart kunde arbeta i begränsad omfattning, var konfektionsindustrin inte intresserad av ungdomar i 16–17-årsåldern utan önskade enbart arbetskraft som var över 18 år. Konfektionsindustrin var också mest intresserad av kvinnlig arbetskraft, då arbetet krävde snabbhet i händerna, vilket ansågs vara en kvinnlig egenkap. Tidigare hade sömnadsarbete inom konfektionsbranschen krävt specialkompetens och män utgjorde då en stor del av arbetskraften. I och med rationaliseringen av arbetet vid löpande band, ökade mängden kvinnlig arbetskraft. Att kvinnlig arbetskraft ersatte manlig var bland annat anledningen till att Beklädnadsfacket var emot införande av tysk kvinnlig arbetskraft. Facket var också särskilt skeptiska till Algots. I lokaltidningar skapades berättelser om företaga-

ren Algot Johansson som en faderslik gestalt, som brydde sig om och var mån om sin personal. Beklädnads hävdade dock att anledningen till att Algots var i behov av arbetskraft var det höga arbetstempot och den dåliga arbetsmiljön som gjorde att personalen inte blev långvarig utan efter kort tid slutade. Beklädnads hävdade därför att det inte var brist på svensk arbetskraft som var problemet utan att problemen berodde på en dålig arbetsmiljö och på så vis var av strukturell karaktär. Enligt facken var utländsk arbetskraft mer svårorganiserad. På Algots var organiseringsgraden överlag lägre än på andra konfektionsfabriker. Facken misstänkte att Algots förbjöd organisering eller straffade dem som organiserade sig. Det som dock gjorde att Algots till slut fick igenom sin ansökan var att de gick med på att organiseringskrav skulle ställas på all tysk arbetskraft. För facken blev det därför fördelaktigare att ta in tysk arbetskraft än arbetskraft från Finland och andra länder i öst som var svårorganiserade.

Vilka som fick komma till Sverige för att arbeta blev således beslutat av parterna på arbetsmarknaden. Att det rörde sig om arbetskraftsinvandring blev också tydligt av urvalet i rekryteringsprocessen, då inte enbart arbetslösa utan även tyskor som redan hade anställning eller hade arbetslivserfarenheter rekryterades. Rekryteringsprocessen för kvinnor bestod i en undersökning av syn och övrig fysisk hälsa för att säkerställa att de klarade av det höga arbetstempot vid löpande banden. Ett graviditetstest utfördes också då man inte ville ha kvinnor med barn utan unga ensamstående tyskor med hög tillgänglighet för arbetet.

Rekryteringen av män till Wäferibolaget beskrivs som mer krävande, eftersom de skulle genomgå många tester av olika slag. Medan tyskorna i berättelserna om hur de blev rekryterade till Algots pratar om ett "vi", pratar männen i större utsträckning om sig själva som individer som klarade de svåra testerna och blev utvalda. Motiven för att åka till Sverige är dock samstämmiga mellan könen, då det var önskemål om bättre löner och en högre levnadsstandard. Berättelserna om det moderna Sverige som de kom till i förhållande till det gamla Tyskland som de lämnade dominerar intervjuerna. Tys-

korna som kom till Algots blev inkvarterade i ett gemensamt boende som, i jämförelse med det de kom från, upplevdes som mycket fräscht och modernt och framstår som en positiv upplevelse. Arbetet på Algots beskrivs däremot i mer negativa termer. Svårigheten att komma in i arbetet och det höga arbetstempot betonas. Förväntningarna om att få lära sig att sy och få en utbildning blev inte heller infriade. Arbetet blev därför en besvikelse, men de flesta valde ändå att stanna, då återvändande till hemlandet inte sågs som ett alternativ.

En skillnad i de kvinnliga och manliga berättelserna rör boendet. Medan kvinnorna bodde tillsammans och själva fick sköta det praktiska som att tvätta och laga mat, fick de tyska männen lagad mat och deras tvätt blev omhändertagen. Förhållandena för de immigrerade kvinnorna och männen var på så vis olika. Kvinnornas boende blev också övervakat av en väktare som såg till att alla män som strömmade till kvarteret i Borås där kvinnorna var inkvarterade hölls borta, för att undvika sexuellt umgänge och graviditeter som skulle göra kvinnorna icke-arbetsföra. De tyska männen blev inte kontrollerade på samma vis utan kunde röra sig friare.

Svanberg lyckas visa hur kvinnliga och manliga migranter behandlades olika och att rationaliseringen i TEKO-branschen bidrog till att kvinnor i större utsträckning än män rekryterades. Kvinnor som billigare arbetskraft kom att ersätta den specialiserade manliga arbetskraften. Analysen av hur det planlagda flyktingmottagandet med arbetsmarknadens parter och deras makt förvandlades till arbetskraftsinvandring är väl studerad och intressant. Stort utrymme ägnas åt det skriftliga källmaterialet, vilket gör att intervjuerna med kvinnorna och därmed deras berättelser får jämförelsevis litet utrymme. Genusperspektivet i boken blir därför inte så tydligt som jag hade förväntat mig. *Migrationens kontraster* är dock ett omfattande, välskrivet och läsvärt verk som, även om det inte tas upp i studien, med tanke på flyktingmottagandet i dagens Sverige, som en lång och byråkratisk process reglerad av myndigheter, är extra intressant. Indirekt blir det tydligt i *Migrationens kontraster* att så var inte fallet på 1950-talet.

Marsanna Petersen, Hässleholm